

בית משפט לענייני משפחה בתל אביב - יפו

תמ"ש 1365-05-18 פ. נ' פ. ואח'

לפני כבוד השופט ארז שני

התובעת:

מ. פ.

על-ידי ב"כ עורכי הדין יאיר/דורון שיבר ; עורכת דין שנאל דורזיה

נגד

הנתבע:

ב. פ.

על-ידי ב"כ עורכת דין מיכל אופיר

פסק דין

מעט רקע לארבעה עשר תיקים קשורים

1. תיאור האווירה אשר שררה עובר למתן פסק הדין, אשר אישר בית המשפט המחוזי ביום 19/4/1988, הסכם אשר ביטלו מתבקש כעת, יכול היה בקלות למצוא עצמו בכל ספר אשר תיאר את האווירה בקהילה היהודית במזרח אירופה בתחילת המאה הקודמת.
2. שני הורים לבחור עיוור ובעל כמה פגמי בריאות נוספים, חפצו למצוא לבנם כלה, ומשזו לא נמצאה, נסעו הם לתור אחר "שיקסע" אשר תמלא את תפקיד הכלה ומצאוה ב.....
3. להבנתי, כנובע מעדות אמו של הנתבע (הוא החתן), דמות דורשנית בפני עצמה, אין ספק כי אותה גויה אף שהיתה "מודל חדש" כבת 20, נזקקה (לטעמה של החמות), לשתי "התאמות": האחת, גיור אשר בוצע; השניה נסתרת מעט יותר, היתה רצון לוודא כי "נחותה" זו, לא תחשוק, חלילה, בממון.
4. אין עורר כי התובעת העניקה תמורה נאותה למסדרי השידוך בינה לבין הנתבע. כשלושים שנה חיה היא עם הנתבע, נתנה לו (ולח) פרי בטן, את כל שכרה מעבודתה הפקידה לצרכי הבית ולו היתה עושה את שעשתה בשכר, היה שכרה לאורך השנים נצבר למיליונים.
5. אלא שבסוף חודש ינואר 2017, הגישה התובעת בקשה ליישוב סכסוך על רקע עובדות אשר שימשו את אם הנתבע בא"פ 4753-07-17, למנות לנתבע אפוטרופוס בתביעתה, לאמור, כי ביום 21/12/2016 עבר הנתבע, המיוצג בכאן על-ידי אפוטרופסתו ("הקרן לטיפול

בחסיים"), אירוע מוחי בשל נכויות ומגבלות המלוות אותו מאז ילדותו (ועיוורונו רק אחד מהן).

6. למעשה, מאז שנחלש הנתבע (להלן גם: "אשל"א") ותחילה מונתה אחותו לאפטרופא לו, פתחו האם ואחות ב"מלחמת חורמה", כביכול מטעמו, לסילוק התובעת מבית מגורי הצדדים, הרשום על שם הסבתא. ניחא ריבוי עצום של בקשות, אי ביצוע הוראות לתשלומי מזונות וכניסות הטרדה למגורי הנתבעת (ראה ה"ט 33280-08-18), עד השחתת רכבה של הנתבעת הגיעו הדברים.

7. הבז, הזלזול, "שידור" אפסות הנתבעת, הטרדתה וכו', מהלכים להם בין ביצוע חוזה שלא בתום לב, חוסר תום לב דיוני ועד עשיית דין עצמי מצד האם והאחות.

ההליך

8. כאמור, אין עורר כי הנתבע שודך לתובעת ב... על-ידי הוריו וביום 04/11/1987, טרם נישואי הצדדים, נחתם ב..... הסכם ממון בין הצדדים (להלן: "ההסכם ה.....").

9. ביום 10/2/1988, שעה שאין עורר כי התובעת לא הבינה כלל את השפה העברית, נחתם בישראל הסכם בשפה העברית הוא נספח 1 לכתב התביעה (להלן: "ההסכם בישראל").

10. אין עורר כי בין שני ההסכמים קיים שוני מהותי, שכן זה ה..... יצר שיתוף בכל שייצבר לאחר הנישואין לרבות מתנות וירושות, כאשר ההסכם בישראל אינו מקנה לתובעת דבר.

11. ביום 23/11/1987 נישאו הצדדים בנישואין אזרחיים ב..... ועברו להתגורר בישראל.

12. מסעיף 25 לתביעתה, כתבה התובעת והדברים לא הוכחו על-ידי הנתבע, כך:

.....

13. התובעת עותרת, אפוא, לביטול הסכם הממון.

טענות התובעת בתמצית

14. התנהלות הנתבע על-ידי "מקורביו" חסרת תום לב לחלוטין, לעת כריתת ההסכם ובדרך ביצועו.

15. התובעת אשר לא ידעה את השפה הוטעתה לסבור כי ההסכם ה..... זהה להסכם בישראל.

16. כבר ערב השידוך הובטחו לתובעת חיים חסרי דאגות כלכליות ונכס מקרקעין בטוח, לכן התקשרה בהסכם ה..... ואף נישאה ומילאה כל חובותיה.

17. יש משמעות לכך שהנתבע לא הובא לעדות.

18. אגב הליך האישור בבית המשפט המחוזי לא מולאו תנאי החוק ודי בכך להביא לבטלות ההסכם.

19. ההסכם לוקה ברמיה, הטעיה ועושה. בין השאר הטעו אחיו ואחותו של הנתבע את התובעת, לסבור כי ההסכם בישראל זהה להסכם שב.....

20. קיים הצורך לבטל את ההסכם, אף בשל העדר ייצוג ומטעמים של תקנת הציבור, לאמור התערבות מטעמי מוסר וצדק וזאת בנוסף לנטען לעניין טעות והטעיה, אף חוסר תום לב.

טענות הנתבע בתמצית

21. ההסכם אושר לפני 31 שנה. ההסכם אומת בשלוש שפות ואושר בבית המשפט המחוזי, לאחר הליך מדוקדק.

22. התמורה אשר קיבלה התובעת הינה יציאה ממעגל העוני וכי היתה זו החלטה מושכלת שלה, שהרי היתה סטודנטית שנה ג' למשפטים.

23. עורך דין, הנוטריון ובית המשפט הסבירו לתובעת תוכן ההסכם, אשר קיבל תוקף של פסק דין.

24. אין לראות את טענות התובעת אלא כטענות בכדאיות העסקה וטעות כזו אינה טעם לביטול ההסכם.

25. ההסכם אינו מותיר התובעת בלא כלום – ברשותה בית ב.....

26. התובעת אישרה הבנתה את ההסכם בישראל בפני עורכו – עורך דין.... וכן בפני בית המשפט.

27. התובעת מימשה את ההסכם בישראל בכך שלא שיתפה הנתבע בירושה לה זכתה.

28. התובעת קיבלה תמורה, במגוריה בדירה ובכך שנותרה עם דירת ירושתה ב.....

29. התובעת ידעה שדירת מגוריה רשומה על שם האם ולא על שם הנתבע וכי הורי הנתבע לא הבטיחו לה דבר, אלא לדאוג לרווחת הזוג בלבד, כל עוד זוג הוא.

30. התובעת הזיקה לנתבע ולא פינתה אותו לבית החולים בזמן אגב האירוע המוחי אשר חווה, ידעה שהוא בסכנת חיים, ולמעשה, חתרה היא למותו.

31. מצבו של הנתבע לא הצדיק הבאתו לעדות.

32. הבנות נולדו בהליך הפריה, בין הצדדים היתה הפרדה רכושית ורק כאשר אבי הנתבע רצה לתת מתנה, רכש הוא רכב ורשם אותו על שם שני הצדדים (סעיף 29 לכתב ההגנה).

דיון והכרעה

טענת התיישנות

33. פסק דין מתיישן אמנם לאחר 25 שנה (וראה סעיף 21 לחוק ההתיישנות, תשי"ח – 1958), ואולם, התיישנות זו הינה לצורך בחינת בטלותו של פסק הדין בשל אי ביצוע ולא לצורך עתירה לביטול פסק הדין.

34. אם טוען הנתבע להתיישנות, כמו טוען הוא לבטלות פסק הדין – כמוהו-כתובעת.

35. אם טוען הנתבע להתיישנות הזכות לתבוע (מעין טענת שיהוי) שוב טועה הוא, שהרי כל עוד הסכם ממון (שהינו פסק דין) הוא בתוקף, אזי, לעת בה "נופל" בין הצדדים משבר – זהו המועד בו נוצרת לראשונה עילה לבחון טיב ההסכם.

36. שאלות של שיהוי נבחנות בראי צדק והגינות (וראה: ע"א 6805/99 תלמוד תורה הכללי והישיבה הגדולה עץ החיים בירושלים נ' הועדה המקומית לתכנון ולבנייה {פמ"מ – 2/7/2003}).

37. מדיניות שיפוטית רצויה ואף שאלות שבהגינות לא יסברו כי למקורבי הנתבע האפשרות לתבוע מכוח ההסכם בישראל, אך על התובעת איסור להתגונן בנימוק שיש לבטל את ההסכם.

38. טענת הנתבע לעניין זה נדחית.

האם נפל פגם באישור ההסכם?

39. אומר ראשית, כי אין משמעות לעובדה שההסכם אושר בבית המשפט המחוזי דווקא, שכן בשנת 1988 טרם הוקם בית המשפט לענייני משפחה, אליו הועברו, מאוחר יותר מכוח חוק בית המשפט לענייני משפחה, תשנ"ה – 1995, סמכויות בית המשפט המחוזי, כמדומני בשנת 1995.

40. פסק כבוד השופט (כתוארו דאז) י. שנלר אגב ע"מ (ת"א) 1242/04 פלוני נ' פלונית (פמ"מ – 23/5/2005), (להלן: "עניין 1242/04"), בין השאר כך:

"בבואו לאשר הסכם ממון, על ביהמ"ש לבחון לא רק את זהות המתקשר ורצונו החופשי, אלא גם את הבנת כל אחד מבני הזוג, את משמעות ההסכם ואת תוצאותיו. זוהי דרישה מהותית וברור שאם ביהמ"ש אישר הסכם ממון שלא

בדרך האמורה, ניתן להשיג עליו ... עצם הצהרה של בני הזוג כי אכן הבינו משמעותו ותוצאותיו לא תמיד יהיה די בה. במיוחד, מן הראוי כי ביהמ"ש יסביר לכל אחד מבני הזוג, את התנאים לחלות תנאים אלו ואחרים, ובמיוחד ששאלה זו היא מהותית ביחס להסכם ספציפי זה או אחר. כן ראוי כי אותו הסבר ספציפי ימצא את ביטוי אף בפרוטוקול הדיון. ככלל, על בימ"ש המתבקש לאשר הסכם ממון ו/או ליתן תוקף פס"ד להסכם הכולל אף הסכם ממון, לבחון, בחון היטב מדוע אכן נמנע אחד מהצדדים להיוועץ עם גורם חיצוני. עצם סירוב שכזה, חייב להדליק "נורה אדומה" בפני ביהמ"ש, שאינו "חותמת גומי" לאישורי הסכמים.

לעיתים, באים צדדים לפני ביהמ"ש ומבקשים לאשר הסכם, אולם לאחר בחינה מדוקדקת, נוכח ביהמ"ש כי אין תוכנו כבד. לא בכדי קבע המחוקק הליך משפטי מיוחד לאישור הסכמי ממון, ועל ביהמ"ש לא להתעלם מדרישות המחוקק על כל המשתמע מהן, גם אם אכן יכול ויהא כרוך הדבר בזמן שיפוטי זה או אחר.

...

במצב שכזה, דומה כי היה על בימ"ש קמא לסרב לאשר את ההסכם, או למצער, לדחות את אישורו למועד אחר, על מנת שיהיה סיפק בידי בעל הדין לשקול את רצונו האמיתי כדבעי. קשה לקבל – על סמך האמור בפרוטוקול – שאכן המערער הבין שכריתת ההסכם, הגם שמאפשרת היא שלום בית, אינה מונעת סיכול שלום הבית על ידי רצון חד-צדדי של המשיבה, וחלות הוראות ההסכם. זהו אחד המקרים החריגים אשר אין מנוס לקבוע כי ההליך המשפטי, כפי שבא לידי ביטוי בפרוטוקול הדיון ובהחלטה, אינו ממלא אחר הנדרש – ככל שמדובר על הסכם ממון".

זהו כללו של דין ואין בלתו.

41. אין עורר בכמה :

א. כאשר באה התובעת שנוכחותה נדרשת בחוק פיזית בפני בית המשפט, נדרש האחרון לאשר הסכם בשפה (עברית), שפה בה אין התובעת שולטת.

ב. במילים אחרות, לא יכול היה בית המשפט לסבור (כפי שעשה), תאמר התובעת ככל שתאמר כי היא מבינה את תוכן ההסכם, קל וחומר את משמעותו, ובאין הבנת תוכן, אין גם "רצון טוב וחופשי" להתקשרות. (מכאן גם דרישת בית המשפט המחוזי הנכבד לקיום תרגום).

ג. כאשר הונח לפני בית המשפט תרגום ההסכם לשפה ה....., כבר לא ניצבה התובעת בפני בית המשפט (שהרי במועד אחר מדובר), ולפיכך לא יכול היה בית המשפט להיווכח בעצמו, כנדרש בחוק, כי לאור התרגום, התובעת אכן הבינה תוכן ומשמעות ההסכם.

ד. כאשר ביום 19/9/1988 אושר ההסכם (כעולה מפרוטוקול הדיון ומשום מה בכותרת "החלטה" ולא בפסק דין), ניצב לפני בית המשפט רק לבדו עורך הדין, הוא בא כוחם הוותיק של הורי הנתבע, לאמור הצד שכנגד.

ה. אמור מעתה כי לאורך ההליך כולו אף היתה התובעת בלתי מיוצגת.

42. די באמור לעיל כדי שאורה על ביטול ההסכם, לאמור, כי לא נחה דעתי לעניין בדיקת גמירות הדעת של התובעת, על דרך הבנתה מראש, טרם האישור, את תוכן ומשמעות ההסכם וחתימתה על נוסחו אגב הבנת תוכנו ומשמעותו.

ביטול ההסכם בשל העדר ייצוג

43. אין עורר כי אגב ולאורך ההליך כולו של אישור ההסכם לא היתה התובעת מיוצגת.

44. אגב תה"ס (ת"א) 963-07-13 ש. מ. נ' ו. מ. (פמ"מ – 16/2/2017), (להלן: "תה"ס" 963-07-13"), מסעיף 77 ואילך כתבתי כך:

”
בבג"צ 6810/97 בן שושן נ' בן שושן, נא(5) 375 (פמ"מ – 24/12/1997),
בוטל פסק-הדין שנתן תוקף להסכם וזאת בשל העובדה שהמבקשת לא
היתה מיוצגת:

”... לפיכך אני מבטל את החלטותיהם של בית-המשפט
המחוזי ושל בית-המשפט לענייני משפחה ומורה להחזיר את
הדיון לבית-המשפט לענייני משפחה על-מנת שיחזור וידון
בפירוק השיתוף בדירת המגורים של בעלי-הדין, לאחר
שהמבקשת תהיה מיוצגת על-ידי עורך-דין....
על-מנת למנוע עיכוב נוסף בהליכים אני מורה שעל המבקשת
לדאוג למינוי עורך-דין....”.

78. יובהר, כי בתי המשפט מכירים בחשיבות הרבה שיש ליתן לייצוגו של
בעל דין בהליכים משפטיים בכלל ובהליכים המתנהלים בפני בית
המשפט לענייני משפחה בפרט, ואולם אין בפסק-הדין שנסקר כדי
להשליך על העניין שבפני, בבחינת אחד לאחד.

79. עובדות פסק-הדין בפרשת בן שושן שונות מנסיבות המקרה שבכאן.
בעניין זה, המבקשת אשר היתה בלתי מיוצגת, ביקשה לדחות הדיונים
לצורך מינוי עורך דין ורק לאחר שכלל בקשותיה לעניין הדחיות לא
הועילו, נאלצה לטעון לעצמה. לא כך הוא בעניין שבפני. מן האיש לא

נמנעה האפשרות להיות מיוצג. הוא גם לא הביע בפני בית המשפט רצון לדחות את הדיון לצורך קבלת ייצוג משפטי. אכן התובע לא היה מיוצג בשלב החתימה על ההסכם ואישורו, אך כפי שעולה מן העדויות הדבר הוצע לו והוא ויתר ביודעין, ככל הנראה כי סבר לתומו כי עורך הדין הדר מייצג את שני הצדדים.

80. עוד כפי שנאמר על ידו, סבר כי לאור אי אכיפתם של ההסכמים הקודמים שנעשו בין הצדדים (בתצורותיהם השונות), מדובר בהסכם "שלום בית", אליו התייחס כהסכם "מגירה" (הסכם לא מחייב?!), לא חשש כי כוונתה של האישה תהיה להפעילו, לא ראה לנכון להיות מיוצג על-ידי עורך דין מטעמו, לא היה חותם על הסכם שכזה מתוך גמירות דעת - מציאות אשר פגשה אותו רק בהליך המשפטי בו פעלה האישה ל"אכיפת ההסכם". באשר לטענה זו, הרי שזו תידון בהרחבה בהקשר לטענת הבטלות מעילה חוזית.

81. בית המשפט בעת אישור הסכם פועל על-פי הוראות הדין, הן אלו הקשורות לחוק והן תקנה 258 לתקנות סדר הדין האזרחי. בית המשפט הקריא לצדדים את ההסכם, הבהיר את משמעותו ואף נכח כי חתמו הצדדים מרצונם החופשי תוך שהבינו את משמעותו ותוצאותיו. אין זה מתפקידו של בית המשפט לבחון במהלך מעמד זה האם על מי מהצדדים מופעל לחץ לחתום שלא מרצונו על ההסכם. (ראה: ר"ע 359/85 קוד נ' קוד, לט(3) 421 {פמ"מ – 6/8/1985}).
ודוק, במתחם הדין העדין שבין "פיצוץ ההסכם" על דרך התהייה על כדאיותו לכל צד, לבין הרצון ליתן תוקף להסכמות הצדדים, אין בית המשפט מופקד, אלא על בדיקת היעדר כפייה והבנת תוכן ומשמעות.

45. אמור מעתה כי העדר ייצוג, כשלעצמו אין בו די לגרימת ביטולו של פסק דין אשר אישר הסכם, אך הוא מהווה נדבך של ממש במערכת השיקולים.

על היכולת לבטל פסק דין המאשר הסכם

46. וכך כתבתי, בין השאר, אגב "תה"ס 13-07-963:

”

ביטול הסכם שקיבל תוקף של פסק-דין

51. ההלכה המשפטית גורסת, כי פסק-דין המאשר הסכם פשרה אליה הגיעו הצדדים שונה מבחינות רבות מפסק-דין "רגיל". פסק-דין שכזה מורכב משני חלקים: החלק ההסכמי – ההסכם והוראותיו שבין בעלי הדין, והחלק השיפוטי – החלטת בית המשפט אשר נתן להסכם תוקף

של פסק-דין (ראה: רע"א 3960/05 נשר נ' שיבלי {פמ"מ – 26/12/2005}).

52. הסכם ממון שאושר, בדומה להסכם שקיבל תוקף של פסק-דין, אף הוא מתאפיין בשני המאפיינים – הפן ההסכמי והפן השיפוטי. יחד עם זאת, יש לשים לב להבדל הקיים בין הסכם ממון שאושר לבין הסכם שקיבל תוקף של פסק-דין. הראשון איננו פסק-דין:

"אין הוא מכריע במחלוקת שבין הצדדים. אין בית המשפט בודק את תוכנו של הסכם הממון המובא בפניו לשם תוכנו ואין הוא אמור לאשר את תוכנו. כל שעושה בית המשפט הוא מתן אישור להסכם, לאחר שנוכח שבני הזוג עשו אותו בהסכמה חופשית ובהבינם את משמעותו ואת תוצאותיו".

(ראה: ע"א 189/95 בנק אוצר החייל נ' אהרונוב, נג(4) 199 {פמ"מ – 16/8/1999}).

53. להסכמי ממון ניתן בפסיקה מעמד מיוחד, וזאת מאחר ועל בית המשפט המאשר הסכמים אלה ונותן להם תוקף משפטי, לעמוד בשלושה תנאים מקדמיים:

א. האישור יבוצע בנוכחות בני הזוג, באולמו של בית המשפט, כדי שבית המשפט יברר עם הצדדים כי ערכו וחתמו על ההסכם בהסכמה חופשית. (ראה: סעיף 2(ב) לחוק יחסי ממון {תשל"ג – 1973} ותקנה 258 לתקנות סדר הדין האזרחי {התשמ"ד – 1984}).

ב. על בית המשפט במעמד האישור להשתכנע כי בני הזוג הבינו את משמעות ההסכם עליו חתמו, ואת תוצאות הוראותיו (ראה: סעיף 2(ב)).

ג. עוד בטרם אישורו של ההסכם, על בית המשפט להסביר לבני הזוג את משמעות ההסכם, עליו חתמו (ראה: תקנה 258כו).

54. בכך כאמור קיים ייחוד בהליך אישורו של הסכם ממון, לעומת הסכמי פשרה בין צדדים בהליך אזרחי כלשהוא. הדגש הינו שבית המשפט ייווכח בכלים העומדים לרשותו, כי על הצדדים להסכם הממון לא נכפו תנאים, עליהם לא הסכים מי מהם, וכי אכן עמדו על משמעותו של ההסכם ותוצאותיו, טרם חתמו עליו. (ראה: בג"צ 7947/06 קהלני נ' בית הדין הרבני הגדול {פמ"מ – 24/12/2006}).

55. בטרם אדון במקרה שבפני, עלי לבחון תחילה האם אישור הסכם הממון בבית המשפט לענייני משפחה מונע מהצדדים מלטעון לפגם בכריתת ההסכם.

56. אכן, פסק-דין המעניק תוקף להסכמות אליהן הגיעו הצדדים, ממזג תכונות של הסכם ושל פסק-דין ולא במהרה ייעתר בית המשפט לביטולו (ראה: ע"א 5914/03 שוחט נ' "כלל" חברה לביטוח {פמ"מ - 1/5/2005}).

57. לעניין זה, נתן בית משפט לא אחת דעתו על הצורך לייחס משקל ניכר לסופיות הסכם הפשרה נוכח ציפיותיהם הסבירות של בעלי הדין, ומשכך נקבע שיש להצביע על טעמים משכנעים וכבדי משקל במיוחד לשם הצדקת ביטול פסק-דין שכזה.

58. לאור ייחודו של הליך אישור הסכמי ממון נקבע בפסיקה, כי לעיתים נדירות וחריגות תתקבל טענה לפגם שנפל כביכול בכריתתה (טעות, הטעייה) זאת שעה שאין טענה לפגם בהליך אישור ההסכם על-ידי בית המשפט. בהעדר טעם מיוחד, כבד משקל, לא תתקבלנה טענות צד הטוען כנגד תוקפו של הסכם ממון, אשר קיבל תוקף של פסק-דין:

"... יש ליחס משקל ניכר לערך בדבר סופיותן של פשרות ... יש להביא בחשבון את מרכזיותו של ערך זה מבחינת הצדדים לפשרה. ההגנה על ערך זה חיונית, כדי להגשים את הציפיות הסבירות של הצדדים להסכמי פשרה. תכונה מרכזית של הסכמי פשרה... היא הסופיות שלהם. בשל כך נקבע בהסכמי פשרה ... כי יש בהם הסדר סופי ומוחלט של הסכסוך בין הצדדים. קביעה כזו משקפת את ציפיותיהם של הצדדים להסכמי פשרה... יש בכך כדי להצביע על הצורך בקיומם של טעמים כבדי משקל אשר יצדיקו את המסקנה כי דין ההסכם להתבטל".

(ראה: ע"א 2495/95 בן לולו נ' אליאס, נא (1) 577 {פמ"מ - 21/5/1997}).

59. הרציונל הנלמד מפסק-הדין הוא כי בהעדר טעם מיוחד, לא תתקבלנה טענות כנגד פסק-הדין המאשר ונותן תוקף של פסק-דין בשל פגם בכריתתו, ועל הטוען לבטלות ההסכם, לעמוד בנטל ראיה גבוה במיוחד. אלא שמי שעומד באותו נטל ראיה, יכול אכן להביא לביטולו של פסק-הדין.

60. לעקרון זה משמעות רבה מקום בו עסקינן בהסכם בין בני זוג וזאת לאור סעיף 2(א)-ו(ב) לחוק יחסי ממון בין בני זוג (תשל"ג – 1973), שם נקבע כדלקמן:

”

א. הסכם ממון טעון אישור בית משפט לענייני משפחה (להלן – בית משפט) או בית הדין הדתי שלו סמכות שיפוט בענייני נישואין וגירושין של בני הזוג (להלן – בית הדין) וכן טעון שינוי של הסכם כזה אישור כאמור.

ב. האישור לא יינתן אלא לאחר שנוכח בית המשפט או בית הדין שבני הזוג עשו את ההסכם או את השינוי בהסכמה חופשית ובהבנם את משמעותו ואת תוצאותיו.”

61. עוד, בע"א 4/80 מונק נ' מונק, לוו(3) 421 (פמ"מ – 29/6/1982), התייחס בית המשפט לייחודיות הקיימת באישור הסכם ממון ובהליך האישור שנועד ליתן לו תוקף משפטי, כדלקמן:

”לפנינו חוק מיוחד, שיש בו משום תוספת על דיני החוזים הכלליים בנקודה הרלוואנטית לערעור זה. בגלל היחסים המיוחדים, העדינים והמורכבים, הקיימים בין בעל ואישה, קבע המחוקק, כי אין תוקף להסכם ממון ביניהם, אלא אם כן משתכנעת ערכאה שיפוטית, שההסכם נעשה מתוך רצון חופשי, ללא לחץ, וששני הצדדים הבינו בדיוק במה המדובר ומהן התוצאות האפשריות של חתימתם על אותו הסכם.”

62. לפיכך, הסכמי גירושין וממון, בשל מעמדם המיוחד מובאים לאישור בית המשפט, המוודא טרם מתן תוקף של פסק-דין להוראותיו, כי הצדדים חתמו על ההסכם בהסכמה חופשית ובהבנם את משמעותו ותוצאותיו ולא על נקלה יבוטל, כאשר ביטול הוראותיו יגרור את ביטול פסק-הדין.

63. כאן המקום להבהיר, כי טענותיו של האיש אינן מופנות להליך האישור, ואין הוא טוען כי נפל פגם בהליך זה. לו הייתה לו טענה בגין האמור, הדרך הנכונה היתה להגיש ערעור לבית המשפט המחוזי על פסק-דין שניתן להסכם הממון. טענותיו מתמצות ומופנות כפי שהובהר, לפגמים שנפלו ב"פן ההסכמי" של ההסכם, מכוחם של

סעיפים 12, 15, 18 ו-39 לחוק החוזים (חלק כללי), ואשר מזכים אותו בביטול.

64. יחד עם זאת וכאמור, הסכמים אשר קיבלו תוקף של פסק-דין על-ידי בית המשפט אינם חסינים באופן מוחלט וגורף מפני ביטולם, שכן הם ניתנים לביטול אם יוכח כי נפל פגם בהליך אישורם בפני בית המשפט ו/או נפל פגם מהותי בכריתתם בהתאם לעילות המנויות בחוק החוזים כגון: טעות, הטעיה, עושק, כפייה, סיכול וכו'.

65. נקבע לא אחת, כי לעניין ביטול הסכם הממון עקב טעות, הטעיה, עושק וכו', דינו של הסכם ממון כדין חוזה רגיל. הנטל להוכיח את הקשר הסיבתי בין עצם הטעות לבין עשיית הסכם הממון, מוטל על הטוען את טענות אלו ועליו להוכיח שאכן במעמד אישור ההסכם, הוא נתן את הסכמתו, אך רק כתוצאה מניצול חולשה כלשהי שנעלמה זו מעיניו של בית המשפט או קיומם של פגמים אחרים שנעלמו בכריתתו. (ראה: ע"א 1581/92 ולנטין נ' ולנטין, מט(3) 441 {פמ"מ – 13/4/1995}).

66. בנוסף לכך, יש ליתן את הדעת לכך שפסיקת בתי המשפט לענייני משפחה קבעה לא אחת שהסכם גירושין כולל "חטיבה" שלמה של התחייבויות, שבדרך כלל לאחר אישור ההסכם ובמיוחד לאחר הוצאתו לפועל, לא ניתן לבטל רק חלק ממנו, לכן ולרוב נדחו תביעות כאלו, תוך הדגשת העיקרון לפיו לא ניתן להפריד בין חלקי הסכם הממון והגירושין.

(ראה: ע"א 105/83 מנשה נ' מנשה, לח(4) 635 {פמ"מ – 31/1/1985}).

47. בדיון הביאה התובעת בסיכומיה מתוך ה"רציו", אשר פורסם ל"תה"ס 13-07-963" וכך לשון ה"רציו":

"לאחר דיון ועיון בפסיקה ביהמ"ש מסכם כי כל בקשה לביטול הסכם שקיבל תוקף של פס"ד תבחן לגופו בין היתר בהתאם לשיקולים הבאים: א. רק בנדיר; ב. העדר ייצוג משפטי או כשל בו יגדיל את סיכויי הבטלות; ג. הסכם דרקוני וקיצוני, סביר ויבטל, להבדיל מהסכם מקפח במידת מה; ד. קריטריונים הדומים לבטלות צוואה או התחייבות ליתן מתנה – בדיקת רכיב ההגינות וההשפעה ההוגנת; ה. דגש על בחינת טיב גמירות הדעת, לכאורית או ממשית. כן הוזכר כי עפ"י הפסיקה, אשם בבגידה אינו עילה להתיר קיפוח זכויות רכושיות."

שאלת תום הלב

48. כזכור, תום לב נדרש הן בשלב ניהול המשא ומתן (וראה: ע"א 7730/09 כהן נ' מבני גזית (2000) בע"מ {פמ"מ – 6/6/2011}) והן לעת ביצועו של הסכם (וראה: רע"א 8256/99 פלונית נ' פלוני, נח(2) 213 {פמ"מ – 10/12/2003}) והרי עסקינן ב"מוצר משפטי" ולו שתי פנים: פסק דין ואף חוזה (וראה: ע"א 10148/05 חברת תדי ירושלים בע"מ נ' כץ – שיבאן {פמ"מ – 15/3/2010}).

49. בהביאי מן הפסיקה כבר הסברתי בשעתו, כי כריתת הסכם ממון משפחתי וביצועו דורשים אף מעלה רבה יותר של תום לב, אותה כיניתי בשם "הגינות" וכך כתבתי, אגב תמ"ש (ת"א) 23849-08-10 י. ב. נ' ב. ש. ק. (פמ"מ – 9/10/2011):

"החוזה המשפחתי כולל בתוכו פרקים שונים, חלקם כתובים כנובע מטיב ההתקשרות (למשל כתובה או חוזה הנישואין שבשריעה), חלקם כתובים מכח רצון הצדדים (הסכם יחסי ממון לדוגמא), חלקם, כפי שהדגמתי לעיל, כתובים בספר החוקים או בדין האישי, חלקם מובנים מאליהם כך שאינם צריכים כתב, וחלקם נלמדים או נעשים ספציפית למשפחה ספציפית, לפי נסיבות החיים.

ואולם, ובשל מיוחדותו של החוזה המשפחתי, חלים עליו, לטעמי, בגדר מובן מאליו, גם שני כללי יסוד שאינם דורשים כתב:

א. חלות סעיפים 12, 39 ו- 61 לחוק החוזים (חלק כללי) (וראה בע"מ 5939/04, שם, וכן ע"א 700/81, מיכל פז נ' אליהו פז, פ"ד ל"ח (2) (736), והרי לא תמצא כמעט חוזה ובו נמצא צורך להוסיף בכתב ובמפורש כי חלים עליו תום לב ודרך מקובלת.
ב. חיוב הצדדים בדרגה נוספת שהיא מעל עקרון תום הלב הרגיל, אותה מדרגה שכונתה על ידי כב' השופט רובינשטיין בשם "הגינות" (וראה בע"מ 5939/04, שם).

כשם שהדין מבחין למשל בין רשלנות ופיזיות, כך יש להבדיל תום לב מהגינות. הללו הם מושגים משלימים ולא בהכרח זהים.

הגיונם של הדברים הוא בכך שבן זוג זוכה אגב היחסים לגילוי מידע מופלג, הוא מצוי בצנעת הפרט של הזולת הוא זוכה לאמונו ולא תמיד יכול הוא "להשתחרר" (כשהוא חפץ בכך) מנוכחות בן זוגו בחייו, גם לאחר פירוד.

המשכו של עקרון תום הלב וההגינות נמצא בפרק נוסף בחוזה המשפחתי, הקובע כי צד לחוזה שכזה יכול לחוב ברשלנות או בעילה של הפרת חוזה, אם לא ינהג זהירות ראויה בשותפו לחוזה, וזאת גם לענין סירובו ליתן או לקבל את הגט. מכאן שיכול צד "לחוזה המשפחתי" להידרש לפצות את האחר עקב

התנהלות לא הוגנת, וזאת לא רק לעניין הסכמתו או אי הסכמתו באשר לסיומם הפורמאלי של נישואין.

בחוזה המשפחתי מובנה איסור מכללא לעשות שימוש לרעה גם בזכויות דיוניות הניתנות לבן הזוג (ראה בר"ע 305/80, פד לה(3) 449), אך צידו האחר של המטבע טמון בכלל ולפיו זכות הקיימת בדין, לבעל דין, כגון דרישה לפירוק שיתוף במקרקעין למשל, יכול ולא תזכה את הנפגע מסירוב, בפיצוי, שכן יש לראות בסרבן צד הוגן ותם לב בנסיבות העניין (ראה ע"א 1915/91 אסתר יעקובי נ' עזרא יעקובי, מט (3) 529) כל מקרה ונסיבותיו.

הפועל היוצא מדברי לעיל הוא שכשם שהחוזה המשפחתי מכיל פרקים לענין משמורת, סדרי ראייה, חלוקת רכוש ואחזקתו, זכויות למזונות וכו', הוא מכיל גם "עקרון על" אשר התפתח, לפחות מאז חוקק חוק החוזים (חלק כללי), והשולל מכל וכל תכסיסנות וגישה סחטנית אגב נתינת וקבלת זכויות משפטיות.

למן היום בו תוקן חרם דרבנו גרשם, כך ששני צדדים יהודים יכולים לדרוש רב מכפי חלקם שבדין על דרך המסחר בגט, תרים פוסקי הלכה אחר מרפא לתופעה, ולפיה בשמו של חופש הרצון ליתן ולקבל את הגט, פוגשים אנו עיתים את החופש שלא ליתן חרות לאחר".

50. במילים אחרות, בבוא האם ובתה, בשם הנתבע, לממש זכויותיהן שבחוזה וכן זכויותיהן המשפטיות (וראה ריבוי תביעות ובקשות אשר יזמו), היה עליהן לנהוג הגינות וסבירות, שאם לא כן לא יזכו לסעד, בשל חוסר תום ליבן (וראה: ע"א 1567/99 סיוון נ' שפר, נז(2) 913 {פמ"מ – 11/2/2003}).

51. זאת ועוד, ביצועו של חוזה בצורה דווקנית כדי התעלמות לחלוטין מן הנסיבות וכדי נקיטת אי חוקיות, בניסיון לגרש את התובעת מן הבית, אף הוא מעשה חסר תום לב.

52. חובת תום הלב וההגינות בביצוע הסכם היא כמובן אף עניין של ערכים חברתיים, תחושת צדק וכו' ואין התובעת, הבאה מגויי הים, צריכה או נתונה לדין מקפח, גם אם לא היתה מתגיירת. וראה דברי התורה לעניין הגר וכך:

"ואם נפש אחת תחטא בשגגה והקריבה עז בת שנתה לחטאת וכפר הכהן על הנפש השגגת בחטאה בשגגה לפני ה' לכפר עליו ונסלח לו. האזרח בבני ישראל ולגר הגר בתוכם תורה אחת יהיה לכם לעשה בשגגה".

פרק ט"ו בספר במדבר (פרשת שלח) ובו נאמר מפסוק 27 ועד 29:

ובספר דברים (פרשת כי תצא) בפרק כ"ד בפסוק 17, נאמר:

"לא תטה משפט גר יתום ולא תחבול בגד אלמנה".

והכל בבחינת תורה למשה מסיני.

53. ואם בעקבות דבריי לעיל יאמר האומר כי הדברים קשורים קשר בל ינתק אף במה שאנו מכנים "תקנת הציבור", צודק הוא.

54. "ייבוא" אדם, גם אם לרצונו, ממדינה בה מעוט הכנסה הוא, אגב נישואין אינו יכול להיות "עסקה מסחרית" בה ניתן שירות לבעל תמורת הזכות לנותנת השירות לעבוד עשרות שנים וכן מתן קורת גג אגב חתימת חוזה, אשר מאפשר ל"מעסיק" (משפחת הנתבע) לומר לתובעת כדברי המחזאי פרדריק שילר, במחזהו "קשר פיסקו": **"הנושי עשה את שלו, הנושי יכול ללכת..."** (וראה גם שירו של חיים חפר: "רבותיי, ההיסטוריה חוזרת").

55. החתמתו של אזרח זר, שאינו יודע את השפה העברית, על הסכם אשר "הוסבר" לו על-ידי עורך דין מטעם משפחת הנתבע וזאת מבלי שטרם האישור יוכל לקרוא את ההסכם, אגב שינוי מהותי של ההסכם אשר נחתם ב.....זמן קצר קודם לכן, הוא ביצוע חוזה ואף ניהול משא ומתן לחתימה עליו, שלא בתום לב.

56. תקנת הציבור תאמר כי בבואך לקבל זכויות מן החלש, מן הילד, מן הזקן, מן המוחלש נפשית ואף מן הגר, עליך לנהוג זהירות והגינות יתרה (וראה: תמ"ש (ת"א) 45938-05-12 {לא פורסם}).

57. גם ליבתו של ההסכם נגועה בתחושת חוסר הגינות ברורה, שהרי מה נאמר בהסכם בישראל לתובעת? "בואי, תשרתי את הנתבע ולכשייתם בך הצורך לכי, שכן שכך לא היה אלא בזכות לאכול, לעבוד ולטפל בנתבע – הא ותו לאו?"

58. במבט אנושי תאמר כי התחכמות יש גם יש כאן. איזון והגינות – פחות.

59. לדעתי דין ההסכם בטלות, בשל דרך כריתתו וביצועו, שניהם שלא בתום לב.

האם צריכה היתה התובעת להגיש ערעור 45 יום לאחר אישור ההסכם בישראל

60. לטעמי התשובה היא בלאו. את הגיונם של הדברים אסביר, אולי, מכוח אנלוגיה על דרך דוקטרינת המשפט החוזר האזרחי.

61. אותה דוקטרינה משפטית אשר השימוש בה נדיר אף יותר מביטול הסכם, הינו חריג לכלל סופיות הדיון (וראה: מח 5568/09 סביחי נ' מדינת ישראל {פמ"מ – 31/8/2011}), כאשר מטרתו עשיית צדק לאחר כלות המועדים כולם, אם נבצר מן התובע להביא ראיה חדשה

ומכרעת אשר נמצאה רק באיחור, או אם שוכנע בית המשפט כי יש למנוע עיוות דין אשר נוצר (וראה: מח 3032/99 **ברנס נ' מדינת ישראל**, נו(3) 354 {פמ"מ – 14/3/2002}).

62. האם באמת יכולה היתה התובעת ללמוד את השפה העברית וזכויותיה המשפטיות, לערער על דרך השוואת שני ההסכמים וזאת תוך 45 ימים, עת עסוקה היתה היא בניסיון השתלבות בארץ זרה? ובכלל אינה יודעת שיש פגם בהסכם.

25. ודוק, לנתבע אין כל רכוש על שמו. נתבע הכנסה מביטוח לאומי וכן שכר נמוך ביותר מעבודה. גם במועד הנישואים הכי צד יכולה היתה התובעת לממן עורכי שכינה, וגם לקבל החלטות ולתקוף את משפחת הנתבע, כאשר בוודקה היא בארץ זרה? מצב שכזה דומה למצב בו לא נמסר כלל פסק הדין שהקדישה את חייה עבור חלומה של הנתבע, אלא גם מימנה את מימוש החלום. אז מדוע בער לאם הנתבע הכובע למי מהצדדים והוא אינו מודע לו או למשמעותו. והיה לה צורך להחתים בישראל את התובעת על הסכם ממון המנוגד להסכם בברזיל ובמטרה להגן על רכושה של האם עצמה? שהרי זו הראייה הטובה ביותר להסכם האמיתי שנערך בין הצדדים. האם (ובזמנו גם האב) התחייבו מבחינת התובעת לא היה סיכוי של ממש כי היא לא תינצל לסבורה כי גיש צורה בהגשת ערעור, או "לנחש שיקי, הנזילה שולל וני אקיימנט הבלעם נוסח מתועבות בין ההסכם להחליטין ההסכם בישראל. זאת, אין לאפשר לה. ברי כי ההסכם שנכרת בישראל, הפוך ומנוגד להסכמות האמיתיות שבין הצדדים ומשכך יש להורות על בטלותו.

64. ובכך לא סגי, שהרי סבירה בעיניי גרסת התובעת כי לא רק בעת ההתקשרות ב.... הובטח לה נכס ללא תמורה ואשר לא ניתן יהא לפנותה ממנו, אלא זאת הובטח לה אף אחר כך למען תמשיך בשירותה.

65. מסעיף 51 לסיכומיה כתבה התובעת כך :

.....

66. אם תרצה תאמר כי משפחת הנתבע, פשיטא, נקטה "הטעיה" כדי לשמר את שירות החינם אשר הוענק לנתבע ו"רק" לא סיפרה או גילתה לתובעת כי מראש תוכנן שבבוא היום לא תקבל האחרונה דבר.

67. ומדוע כך אני אומר? מסעיף 18 לסיכומיה ריכזה התובעת מעט מעצות אם הנתבע, וכך כתבה :

.....

68. ומסעיף 45 נכתב כך :

.....

69. אם תרצה תאמר כי ההסכם האמיתי הופר הפרה יסודית, שמא תאמר כי ביצעו לקה בחוסר תום לב ומרמה לאורך כל הדרך כולה.

70. די בכך על-מנת ליתן סעד כפי הנתבע בתובענה.

האם בטל ההסכם מטעמים של עושק

71. סעיף 18 לחוק החוזים (חלק כללי) קובע:

"מי שהתקשר בחוזה עקב ניצול שניצל הצד השני או אחר מטעמו את מצוקת המתקשר, חולשתו השכלית או הגופנית או חוסר נסיונו, ותנאי החוזה גרועים במידה בלתי סבירה מן המקובל, רשאי לבטל את החוזה".

72. בבסיסה של עילת העושק קיימים שלושה יסודות מצטברים, שבהתקיימם יחדיו, רשאי צד לחוזה לבטלו, ואלו הם:

א. מצבו הירוד של הנעשק, דהיינו, מצוקתו, חולשה שכלית או גופנית או חוסר נסיונו במועד כריתת החוזה.

ב. התנהגות העושק - ניצול מצבו של הנעשק על ידי העושק על מנת לגרום לו להתקשר בחוזה, דהיינו קשר סיבתי בין התנהגות העושק להתקשרותו של הנעשק בהסכם.

ג. היותו של ההסכם בלתי סביר וחורג מן המקובל.
(ראה: ע"א 4839/92 גנז נ' כץ, מח(4) 749 {פמ"מ – 28/9/1994}).

73. יסודותיה של עילת העושק אינם רק יסודות מצטברים, הם גם שלובים זה בזה כ"כלים שלובים". (ראה: ע"א 403/80 סאסי נ' קיקאון, לו(1) 762 {פמ"מ – 3/9/1981}). קיימת תלות הדדית ביניהם וככל שקיומו של אחד מהם יוכח בעוצמה רבה יותר, יקטן הצורך בהוכחת היסודות האחרים (ראה: ע"א 3156/98 בן ישי נ' ויינגרטן, נה(1) 939 {פמ"מ – 30/12/1999}). עם זאת, ברור שנדרש קיומם של כל אחד מהתנאים הללו בעוצמה רבה לשם הוכחת העילה. וכך נפסק:

"אין כדי להמעיט מן הדרישה כי כל אחד מן היסודות האלה יתקיים במלוא תוקפו. קיומן של מצוקה קשה של המתקשר או "חולשה" חמורה אחרת שלו אינן גורעות מן הצורך להצביע על קיומם של תנאים "הגרועים במידה בלתי סבירה מן המקובל". תנאים חמורים במיוחד אינם מיייתרים את הצורך בקיומם של מצוקה, חולשה שכלית או גופנית או חוסר נסיון, כשהם כבדי משקל, ואינם פוטרים את הטוען לעושק להוכיח את מודעותו של הצד האחר לחולשותיו או למצוקתו. מקום שבו אחד מיסודותיה של העילה מוצא לו ביטוי חמור במיוחד, מוקל לעתים הנטל הראייתי הרובץ על המבקש להוכיח את קיומם של היסודות האחרים, אך בכך אין כדי להמעיט מן הדרישה כי גם היסודות

האחרים יתקיימו במלואם" כי מצוקת המתקשר תהא מצוקה חמורה, וכי תתקיים מודעות מלאה לה אצל המתקשר האחר. "עילת העושק מביאה לתוצאה קיצונית, באשר היא מאפשרת לצד לחוזה שאינו חסר דעה או פסול-דין, שחתם על חוזה מרצון, לבטל את החוזה, בשל כך שדעתו לא הייתה מיושבת עליו לחלוטין" (הנשיא שמגר בע"א 11/84 רבינוביץ נ' שלב – הקואופרטיב המאוחד להובלה בע"מ [2], בעמ' 541). לפיכך "הצטברות יסודותיה של עילת העושק חשובה וחיונית היא" (שלו בספרה הנ"ל [23], בעמ' 253), ואין לגרוע מן המשקל הנדרש לגבי כל אחד מהם". (וראה: עניין בן ישי, לעיל).

74. על פי הפסיקה, על האיש להוכיח כי מצבו הנפשי היה קשה באופן אשר הסיט או שיבש את שיקול דעתו סטייה של ממש, קרי "מצב של חומרה ושקיעה ולא אך קושי ארעי או חולף". וכך נקבע על-ידי כב' השופט ג'ובראן בע"א 9207/04 יוסף כמיסה נ' גרטלר (פמ"מ – 14/8/2008) לאמור:

"יש לציין, כי המצוקה, החולשה השכלית או הגופנית של המתקשר, כמו גם חוסר ניסיונו, חייבים להיות כבדי משקל "ועל בית המשפט להשתכנע שפעלו את פעולתם על העשוק והסיטו את שיקול-דעתו סטייה של ממש מנתיבו הנכון" (ראו דברי השופט י' טירקל בע"א 403/80 סאסי ואח' נ' קיקאון, פ"ד לו (1) 762) "מצוקה משמעה מצב של חומרה ושקיעה ולא אך קושי ארעי או חולף" (ראו דברי המשנה לנשיא (כתוארו אז) מ' אלון בע"א 719/78 איליט בע"מ נ' אלקו בע"מ, פ"ד לב (4) 673 בעמ' 685). אין די בעובדה, שהמתקשר נתון ללחץ חברתי-משפחתי וללחץ אישי-פנימי, המעמידים אותו במצב רגשי ונפשי לא קל (ראו דברי השופט י' קדמי בע"א 4839/92 גז נ' כץ, פ"ד (4) 749, בעמ' 756)".

75. למותר לציין כי היותו של אדם (כפי התובעת) בן 20 וסטודנט שנה ג' למשפטים ב..... אינו הופך אותו ליודע דבר במדינה זרה, בשפה בה אינו שולט, גם לא לבעל ניסיון חיים.

76. הדבר הופך את התובעת למי שהיתה מוחלשת, אך בעיקר חסרת ניסיון, ואין עורר, כפי שהעידה אף אם הנתבע, לוקה חולשה כלכלית בולטת.

77. נתקדם, אפוא, לשאלה האם היו תנאי ההסכם בישראל בלתי סבירים וגרועים במידה בולטת.

78. לטעמי התשובה היא בכן. ואסביר.

79. העובדה כי ההסכם הישראלי לא נטל מן התובעת דירה אשר שוויה לא נטען אפילו בהסכם ב.... אינה הופכת את ההסכם להוגן, שהרי בכל מקרה דירת ירושה אינה חלק משיתוף כלשהו בין בני זוג.

80. בדיעבד מה כללו, אפוא, תנאי ההסכם?

א. התובעת תעבוד ותפקיד כל הכנסותיה למחייתה ולמחיית הנתבע.

ב. התובעת תהרה בהליך פוריות (כפי שהיה).

ג. התובעת תטפל בצרכי הנתבע הנכה, מצרכי הפיזיים ועד ביטול וניקיון הבית.

ד. בתמורה תקבל התובעת, עבור 30 שנות שירות, זכות מגורים בדירת הורי הנתבע. כן קיבלה התובעת אף מחצית שווי רכב מיושן וזול, בו פגעו אחות הנתבע וככל הנראה אף מי מטעמה הקרוב אליה וכעולה בבירור מן הראיות.

ה. לכשלא יהא צורך עוד בתובעת, מותר לה ללכת, ליטול בגדיה וכן זכויות כספיות שאין לה או שתצליח לצבור לעצמה.

ו. ברור מלכתחילה כי לאור מצבו הרפואי של הנתבע לא יצליח הוא לצבור לעצמו דבר אשר ניתן יהא להתחלק בו.

81. ברור כי תנאי ההסכם היו, בעצם, עבודת חינם על פני עשרות שנים וללא כל תמורה פרט למחסה (כאשר מזון צריכה היתה התובעת להרוויח בעצמה). אמור מעתה כי הסכם הוגן לא היה כאן ואמור אף כי תנאי ההסכם היו גרועים בהרבה מן המקובל, גם אם "טיב" הנתבע לא היה כפי שהוא.

82. דין ההסכם בטלות, מחמת עושק.

83. אוסיף ואומר, כי מששוכנעתי שמשפחת הנתבע הבטיחה ליתן מחצית דירה ומראש לא התכוונה לקיים הבטחתה, מוחמרת סוגיית העושק ומשיקה לתחומי המרמה כך שמדובר, מצד הנתבע ומשפחתו, לכאורה, לחומרה, בקבלת דבר במרמה במובן האזרחי של הדברים ולקולא, בעשיית עושר ולא במשפט.

84. הבה נרחיב מעט על דבר הפסיקה אותה סקרתי כבר ב"תה"ס 13-07-963" וכך כתבתי שם :

”

100. **היסוד השלישי - תנאי ההסכם גרועים במידה בלתי סבירה מהמקובל בבסיס, היכולת להתערב עד כדי ביטול חוזה בשל התקיימותם של**

יסודות סעיף 18 לחוק החוזים. עילת הביטול מניחה כי הצדדים חתמו על ההסכם תוך ידיעת הנסיבות, אולם החוק מוצא לנכון להתערב מטעמים של מוסר וצדק חברתי. (ראה: ע"א 11/84 רבינוביץ' נ' שלב, מ(4) 533 {פמ"מ – 7/12/1986}, וכן ע"א 5490/92 פגס נ' פגס {פמ"מ – 29/12/94}).

101. המבחן הוא אובייקטיבי - חיצוני, ומחייב בירור הוא בשתי שאלות: "מהו המקובל ומהי מידה בלתי סבירה". אמת המידה בהשוואה תהייה "למקובל", או לתנאים הוגנים. (פרופ' גבריאלה שלו "דיני חוזים – החלק הכללי", לקראת קודיפיקציה של המשפט האזרחי, תשס"ה – 2005, בעמ' 347-350).

102. בבואנו לבדוק, אם במקרה דנן מתקיימים תנאיו של סעיף 18 לחוק החוזים, ראוי לבדוק תחילה אם אמנם תנאי החוזה שאנו דנים בו הם גרועים במידה בלתי סבירה ביחס למקובל מהבחינה האובייקטיבית. כדאי לבדוק שאלה זו ראשונה, לא רק משום שתשובה שלילית לשאלה זו תייתר את המשך הבדיקה בקשר לתנאים האחרים, אלא גם מפני שלתשובה חיובית לשאלה זו יש השלכה לגבי התנאים האחרים. לעתים, ניתן ללמוד מתוכנו הלא-מאוזן של החוזה על קיום עושק.

103. המחוקק קבע קריטריון אובייקטיבי לבחינת השאלה, אם תנאי החוזה גרועים במידה בלתי-סבירה. נאמר שם: "בלתי סבירה מן המקובל". במקרה של חוזה מסחרי, סטנדרטי, שנעשים רבים כמותו במהלך הרגיל של חיי העסקים, אין קושי להשוות את החוזה לחוזים אחרים בנושאים דומים. נשאלת השאלה, אם ניתן ליישם סעיף זה, גם כאשר אין אפשרות לקבוע מהו חוזה מקובל בנסיבות העניין.

104. תנאי החוזה גרועים מן המקובל במידה בלתי-סבירה. לצורך המושג "מקובל" אני מוכן לתאר לעצמי אותו "תנאי דמיוני" שהזכיר הנשיא שמגר:

"... בית המשפט חייב במקרים לא מעטים לקבוע מעין תנאי דמיוני שישמש בגדר אמת מידה תיאורטית לצורך השוואה עם התנאי שנכלל בחוזה, כאשר מלאכת הגיבוש של התנאי התיאורטי האמור מעוגנת במידה רבה בהערכה של בית המשפט מהו בדרך כלל הוגן וצודק במערכת יחסים כדוגמת זו שבין הצדדים הקונקרטיים שלפניו; יתכן מאד ואף ינקוט לצורך זה גישה המעוגנת בתפיסות הכלליות של בית משפט זה בקשר לצודק ולהוגן".

(וראה: ע"א 719/78 איליט נ' אלקו, לד(4) 673 {פמ"מ – 14/7/1980}).

...

110. ... אין עורר כי מדובר בהסכם שתנאיו אינם סבירים ואין הוא מתיישב

עם הדעת, ואף אומר במעמד זה כי נוגד הוא את תקנת הציבור.

הדברים מביאים אותי לשתי הערות.

ראשית, לעניין דיני משפחה, אין אנו נזקקים למבט בעולם החיצוני,

שהרי תחילה "חזקת השיתוף" ולאחריה חוק יחסי ממון בין בני זוג,

ראו את ה"מקובל" וה"סביר" כשיתוף בכל נכס פרי מאמץ משותף,

וגולת הכותרת של השיתוף היא דירת המגורים (וראה: בע"מ 2478/14

פלונית נ' פלונית {פמ"מ – 20/8/2015}).

שנית, תקנת הציבור כוללת בין עיקריה את ההימנעות מחוזה דרקוני

וקיצוני (וראה: ת"א (תא) 75095/97 מירון נ' אמבר {פמ"מ –

30/3/2000}).

...

117. בע"א 403/80 סאסי נ' קיקאון, לו(1) 762 (פמ"מ – 3/9/1981), נפסק:

"אין לומר, שאותו עשוק הוא בגדר מי שלא ידע ולא הבין מה

הוא עושה, שאינו מסוגל כלל לאותו רצון הדרוש לכריתת חוזה,

שמעשיו כלא היו.... מכאן, שאותם דברים שמנינו בעשוק

אינם מעמידים אותו במקום שפסולי דין עומדים, שכן אין הוא

חולה נפש או לקוי בשכלו, שמחמתם אינו מסוגל לדאוג

לענייניו, ואף במקומו של מי שלשעה או לעניין לא ידע ולא

הבין מה הוא עושה אינו עומד. ואף-על-פי-כן, אין לומר,

שדעתו הייתה מיושבת, וכי גמירת הדעת שלו הייתה כגמירת

דעתו של כל מתקשר צלול בדעתו. הוא מצוי אי שם בין

הקצוות; אין הוא בעל מוס, שמומו פוסל אותו, ואין הוא חסר

דעה וידיעה, שחסרונם עושה את פעולתו כאין וכאפס, אלא

הוא בגדר "מעין בעל מוס", הקרוב או דומה לשני אלה מבחינת

הפגם בשיקול-דעתו, ש"מומו" פוגם בהתקשרות חוזית

מסוימת, הניתנת לביטול רק בהתקיים יתר יסודותיה של

עילת העושק. לפיכך חייבים המצוקה, החולשה השכלית או

הגופנית וחוסר הניסיון להיות כבדי משקל, ועל בית המשפט

להשתכנע, שפעלו את פעולתם על העשוק והסיטו את שיקול-

דעתו סטייה של ממש מנתיבו הנכון".

אם תרצה תאמר בהתייחס לחוות-דעת המומחה, גם לכל סטיה כביכול

ממנה, כי האמירה שבה, לפיה לא היה האיש במצב פסיכוטי (או במצב

פסיכוטי רגעי) אין בה להועיל, שכן עוולת העושק אינה עוסקת בקריסת הנפש של האיש אלא באנשים "רגילים" שנקלעו למצוקה.

118. ולסיכום, "קיים, אם כן, קשר דו צדדי, קשר של סיבה ומסובב בין יסודות העילה; מצוקה עלולה לגרום להתקשרות בחוזה גרוע, וחובה גרוע עשוי להצביע על מצב של מצוקה". (ראה: שלו, "דיני חוזים – החלק הכללי", שם, בעמ' 350-351).

טעות והטעיה

85. טיעון זה "קשור בטבורו" לטענת התובעת ולפיה נעדר ההסכם אשר אושר בישראל גמירות דעת מצדה.

86. ובאמת, קשה ליחס גמירות דעת למי שלא קרא את ההסכם לעת נוכחותו בבית המשפט, למי שההסכם "הוסבר" לו על-ידי בעל עניין מטעם הנתבע ומשפחתו, למי שארבע שנים לאחר אישור ההסכם שאל "ואיה הדירה אשר הובטחה לי?" ושוב, רומה (שהרי לו הבינה התובעת מה כתוב בהסכם יכול ולא היתה תוהה על השאלה הנ"ל).

87. סעיפים 14(א)(ב) ו-15 לחוק החוזים (חלק כללי) קובעים:

14. (א) "מי שהתקשר בחוזה עקב טעות וניתן להניח שלולא הטעות לא

היה

מתקשר בחוזה והצד השני ידע או היה עליו לדעת על כך, רשאי לבטל את החוזה.

(ב) מי שהתקשר בחוזה עקב טעות וניתן להניח שלולא הטעות לא היה מתקשר בחוזה והצד השני לא ידע ולא היה עליו לדעת על כך, רשאי בית המשפט, על פי בקשת הצד שטעה, לבטל את החוזה, אם ראה שמן הצדק לעשות זאת; עשה כן, רשאי בית המשפט לחייב את הצד שטעה בפיצויים בעד הנזק שנגרם לצד השני עקב כריתת החוזה".

15. מי שהתקשר בחוזה עקב טעות שהיא תוצאת הטעיה שהטעהו הצד השני או אחר מטעמו, רשאי לבטל את החוזה; לעניין זה, "הטעיה" - לרבות אי-גילויין של עובדות אשר לפי דין, לפי נוהג או לפי הנסיבות היה על הצד השני לגלותן".

88. יסוד ידיעת הצד השני על הטעות היסודית הוא המבחין בין הוראות סעיף 14(א), לבין הוראותיו של סעיף 14(ב) לחוק החוזים, והוא גם המסביר את תוצאתן השונה של עילות הביטול שבסעיפים אלו. רק מי שטעותו היתה ידועה לצד השני, זכאי לבטל בעצמו את החוזה, בעוד שמי שטעותו לא היתה ידועה לצד השני, תלוי בעניין הביטול בהפעלת שיקול דעתו של ביהמ"ש.
(ראה: פרופ' ג. שלו, דיני חוזים - החלק הכללי, שם, בעמ' 285-282).

89. טעות בדיני חוזים היא מחשבה או אמונה של צד לחוזה, שאינה תואמת את המציאות. כאשר טעותו היסודית של צד אחד ידועה לצד השני, רשאי הטועה לבטל את החוזה. (ראה ענין רבינוביץ, שם). ה"טעות" היא הערכה שגויה של מציאות הדברים האמיתית. מקום שאדם פועל על-פי מציאות מדומה, הרי שלרצונו המתלווה לפעולה עלול להתלוות פגם. "טעות היא, אפוא, פגם תודעתי (קוגניטיבי) ברצון". (ראה: ע"א 8972/00 שלזינגר נ' הפניקס, נז(4) 817 {פמ"מ – 19/5/2003}).

90. עילת הביטול בשל טעות ידועה, מעוגנת בסעיף 14 לחוק החוזים, ואלו הם יסודותיה: קיום חוזה, קשר סיבתי הצריך להתקיים באופן סובייקטיבי בין הטעות לבין ההתקשרות בחוזה (הטעות צריכה להיות הגורם להתקשרות בחוזה), יסודיות הטעות (מבחן אובייקטיבי לפיו ניתן להניח שלולא ארעה הטעות, הצד הטועה לא היה מתקשר בחוזה) ולענין סעיף 14(ב) – העדר ידיעת הצד השני, בנוסף לשלושת היסודות הללו. (ראה: שלו, שם).

91. על פי הפסיקה, על הטוען לטעות, חלה החובה להוכיח בראש ובראשונה כי הצד שכנגד ידע, או היה עליו לדעת על הטעות (סעיף 14 לחוק), ואם עסקין בהטעיה הרי שהצד הטוען לה, נדרש להצביע על הטעות הנטענת על ידו ולהוכיח את רכיב ההטעיה, היינו, שיש להוכיח כי הצד שכנגד הציג מצג שווא מטעה בפני הטוען להטעיה (סעיף 15), וכן את מרכיב הקשר הסיבתי שבין ההטעיה לבין ההתקשרות בהסכם (ראה ע"א 1581/92 ולנטיין נ' ולנטיין, מט(3) 441 {פמ"מ – 13/4/1995} {להלן: "עניין ולנטיין"}).

92. עוד נקבע בפסק-הדין ב"עניין ולנטיין" כי:

"מכנה משותף יש לטעות ולהטעיה בנקודת המוצא: אין מקום לדבר על טעות או על הטעיה, אלא אם אדם "התקשר בחוזה עקב טעות". משמע, החוק מציב תנאי כפול: ראשית, שהייתה טעות; שנית, שהטעות גרמה להתקשרות בחוזה. לפיכך צריך להקדים ולבדוק מה הייתה טעותו של המערער, ולאחר מכן להוסיף ולבדוק אם הוא התקשר בחוזה עם המשיבה עקב טעות זאת".

93. בהתייחס לעילת הביטול בשל ההטעיה נקבע ברישא של סעיף 15 שיש צורך בהתקיימותם של ארבעה יסודות לשם הוכחת העילה - קיומו של חוזה, קיומה של טעות, קיומה של

הטעיה מטעם צד לחוזה או אחר מטעמו וקיומו של קשר סיבתי כפול- בין ההטעיה לטעות ובין הטעות להתקשרות בחוזה. (ראה: ע"א 10745/06 **אזולאי נ' המכללה האקדמית אורט ע"ש סינגאלובסקי- פולק ת"א**, {פמ"מ – 13/7/2009}). מכאן, אין דרישה ליסודיות הטעות.

94. על הטוען טענות של טעות והטעייה מוטל להוכיח את התשתית העובדתית והראייתית לכלל התנאים המצטברים העומדים בבסיס טענותיו:

א. קיומה של טעות חמורה ומהותית, היורדת לשורשה ומהותה של העסקה.

ב. קשר סיבתי בין הטעות לבין התקשרותו של הטועה בהסכם. דהיינו: יש להוכיח כי הטעות היא היא הגורם להתקשרות, ולולא הטעות לא היה הטועה מתקשר בחוזה. לעומת זאת, טעות שנפלה במהלך מו"מ לכריתת החוזה, אך לא הניעה את ההתקשרות, לא תהווה עילה לביטול.

ג. ידיעתו האובייקטיבית של הצד השני על הטעות שנפלה אצל המתקשר עמו בהסכם. הדעה הרווחת בפסיקה היא, כי ידיעת הצד השני מתייחסת לעומק הטעות וליסודיות הטעות גם יחד. (ראה: **שלו**, שם, בעמ' 285-282).

95. אוסיף כי טעות או הטעייה שיש בהן כדי לגרום לביטולו של חוזה רגיל, יש בהן גם כדי להביא לביטול הסכמי ממון בין בני זוג, גם כאשר זה אושר על-ידי בית המשפט בכל הערכאות. (ראה: **"עניין ולנטיין"**, שם), שהרי אם לא כן, מה טעם נקבעה בפסיקה דרך לבטל הסכם כזה על דרך הפניה לתביעה (וראה: ע"א 6330/99 **יערי נ' כפר-ביאליק** {פמ"מ – 11/7/2001}).

96. אם אתחיל מן הסוף אומר כי דבריי לעניין ביצוע ההסכם, כריתתו בחוסר תום לב ואף עניין העושה, די בהם לבטל הסכם רגיל. כך גם לעניין ההטעיה אשר הופנתה כלפי התובעת.

97. הוכח בפניי כי לכל המאוחר בשנת 2002 הוסבר ההסכם לתובעת, ככזה שאם יוותר על כנו יקנה לה לפחות מחצית דירה.

98. אין מדובר רק בטעותה הסבירה של התובעת בלבד, להאמין לאשר נאמר לה, כי ההסכם בישראל זהה לזה ה.....

אלא שברור כי הנתבע ובני משפחתו – זרועו הארוכה – ידעו כי מטעים הם את התובעת וכי בידיה של זו האחרונה אין כלים סבירים לבדוק ולברר.

99. די בהבדל בין שני ההסכמים לראות טעות חמורה ומהותית פרי ההטעיה.

100. אלא שטעות הנגרמת בשל הטעיה, בהיות כל הכוח המשפטי אצל גורם הטעות, שוב מחזירה אותנו לשאלות חופפות בעניין תום לב, ושב אני לאשר כתבתי ב"תה"ס - 963-07-13, מעמוד 48 :

”
139. בלשון אחרת, בין אם דנים אנו בפגם בכריתה מחמת טעות או הטעיה, ובין אם דנים אנו בפגם בכריתה מחמת עילת העושה, אין אנו קובעים, בהכרח, כי ההסכם שנכרת, נכרת שלא מרצונו של המתקשר. יתר על כן, לעתים יכול ואף הבין הטועה אחת לאחת את הוראות ההסכם אך גם כך, אין בכך למנוע טענות הקשורות לפגם בכריתת ההסכם כשלעצמו.

140. אמנם נכון הוא כי רק במקרים חריגים, בהתקיים יסודות עילות העושה, טעות והטעייה, יהיה זכאי תובע לסעד הביטול. במקרה שבכאן, מוצא אני כי מקרה זה נופל הוא בגדר החריג, ומשכך, הוא המזכה את האיש בביטול ההסכם, ולכן דין ההסכם להתבטל אף מטעם זה.

אומר כי להשקפתי, הסכם דרקוני מטיל על החפץ בו חובת תום לב קיצונית והתמדה ברכיב שלום הבית שבהסכם, הרבה יותר מהסכם לא מאוזן "סתם".

141. כאמור, החובה לפעול בתום לב היא חובה שחלה ביחסים שגורתיים על צדדים להסכם. (ראה: ד"נ 7/81 פנידור נ' קסטרו, לז(4) 673 {פמ"מ – 14/12/1983}). החובה לפעול בתום לב היא חובה שקמה בשגרה, קל וחומר מוטלת חובה זו באופן מוגבר על בני זוג בתא המשפחתי בו קיימים יחסי אמון מיוחדים ומשמעותיים יותר. (ראה: תה"ס (נצ') 4744-10-12 ח.ק.א נ' י.א. {פמ"מ - 6/1/2013}).

142. עוד, בע"א 5258/98 פלונית נ' פלוני (פמ"מ – 14/7/2004) נאמר על-ידי כב' הנשיא ברק:

”דיני החוזים בישראל אינם נעצרים על סף הבית המשפחתי. המשפט אינו שולל תוקף משפטי מחוזים (אף חוזים משתמעים) המבוססים על אדנים רגשיים, ונוצרים בנסיבות אינטימיות בינאישיות. כך, המשפט מכיר בחוזים הקובעים יחסי ממון בין צדדים; הוא מכיר בחוזה לשיתוף נכסים בין בני

זוג; הוא מכיר בחוזה לעריכת נישואים אזרחיים מחוץ לישראל ולחובת המזונות שחובה זה עשוי להצמיח".

143. נפנה לרגע לסעיף 12 לחוק החוזים, ונאמר כי החובה לנהל משא ומתן בדרך מקובלת ובתום לב היא חובה כללית, אשר ממנה נגזרות, מטבע הדברים, חובות קונקרטיות, על פי נסיבותיו המיוחדות של המקרה:

"כאשר בני זוג מחליטים להתחתן הם מטילים על עצמם מערכת של זכויות וחובות, וזאת מתוך גמירות דעת המבוססת על מידע מלא ככל שניתן אודות ב' הזוג, אשר ניתן בתום לב... בעשייתם פעולה משפטית האוצרת בחובה מערכת של חובות וזכויות, סוככת עליהם מטריית חובת תום הלב ופעולה בדרך מקובלת הקבועות בסעיף 61(ב) לחוק החוזים (חלק כללי) סעיף 61 המורה: 'הוראת חוק זה יחול, ככל שהדבר מתאים לעניין בשינויים המחוייבים, גם על פעולות משפטיות שאינן בבחינת חוזה ועל חיובים שאינם נובעים מחוזה'. כך או כך, הן אם נקודת המוצא הינה כי נישואין מהווים חוזה והן אם נקודת המוצא היא כי נישואין הינם התחייבות אשר לוקח על עצמו הבעל, או גם האשה, מכל מקום תחול חובת תום הלב המכילה בחובה חובת גילוי כל מידע רלבנטי כל שכן חיוני, מכח סעיפים 12 או 61 לחוק החוזים (חלק כללי), זאת אף ביתר שאת נוכח כך שבין בעל ואשה יחסים מיוחדים, יחסי קרבה, יחסים רגשיים, כאשר על כל אחד מבני הזוג מוטלת חובה לנהוג כלפי האחר בכבוד, בהגינות ובהתנהגות המאפשרת לב' הזוג ניהול של אורח ח' תקין וסביר..."

(ראה: תמ"ש (י-ם) 24760/08 ש. ב. ר. נ' ר. ר. {פמ"מ – 25/3/2010}).

144. עוד נקבע בתמ"ש (י-ם) 44248-05-10 כ.ש. נ' כ.ש (פמ"מ – 5/9/2011):

"...יחסי הנישואין הם חוזה, או למצער פעולה משפטית שיש להחיל עליה את הוראות חוק החוזים ובפרט את חובת תום הלב. יוער, כי עיקרון תום הלב חל על כלל היחסים בין בני האדם... בני אדם וכל שכן בני זוג, מחויבים לנהוג זה כלפי זה (ולהיפך) בתום לב. עסקינן בדרישה להגינות בסיסית, אשר בלעדיה לא ניתן לקיים חברה מתוקנת. פסיקת בתי המשפט החילה את עקרונות תום הלב, האמון והגינות על מגוון יחסים משפטיים בין צדדים שונים. מקום שיחסי הכוחות בין הצדדים אינם שווים ולאחד הצדדים יתרון יחסי, המאפשר לו להזיק

לצד שכנגד, או לזכות ביתרון בלתי הוגן, הרחיבו בתי המשפט את החובות החלות עליו לשם נטרול אותו חוסר הגינות...".

145. כב' השופטת מימון מציינת את חובת הנאמנות המוגברת ביחסים בין בני זוג:

"במובחן מצדדים זרים לחוזה, ברור כי לאופי הצדדים בהסכם בו הצדדים הם צדדים קרובים, ובמיוחד איש ואישה, ובמיוחד כאשר האיש ניהל את ענייניה הכלכליים של המשפחה ובמיוחד כאשר פעל כשליח של האישה, וחלה עליו חובת נאמנות כלפיה – ברור כי בנסיבות אלה יש חובת תום לב מוגברת מצד האיש כלפי האישה, כלומר מצד הנתבע כלפי התובעת".

(ראה: תמ"ש (י-ם) 27140/01 ר.י. נ' פ.ב. {פמ"מ – 23/2/2004}).

101. וכך, טעות או הטעיה הנגרמות בשל הפרה בוטה של החובה לנהוג הגינות ביחסי משפחה, מקלים את הנטל על הטוען לטעות או הטעיה.

102. גם כנובע מן האמור לעיל, דין התובענה להתקבל.

האם נפל שיהוי בהגשת התובענה

103. סעיף 20 לחוק החוזים (חלק כללי) מורה:

"ביטול החוזה יהיה בהודעת המתקשר לצד השני תוך זמן סביר לאחר שנודע לו על
עילת הביטול, ובמקרה של כפיה - תוך זמן סביר לאחר שנודע לו שפסקה הכפיה".

104. הסיפא של סעיף 20 לחוק החוזים קובעת כי במקרה של כפיה, הביטול צריך להיות תוך זמן סביר לאחר שנודע לצד הנפגע כי פסקה הכפיה. טוענת פרופ' שלו כי הדין צריך להיות זהה ביחס לעילת העושה, וכך היא אומרת:

"ייתכן שהיה מקום להרחיב גם לעבר העושה את הדין המיוחד שנקבע לעניין מועד הודעת הביטול בכפיה, לפחות כאשר המדובר בניצול של מצוקה או חולשה גופנית. בנסיבות אלא יודע המתקשר-המנוצל על קיום עילת הביטול, אולם יש שמצוקתו או חולשתו נמשכות, ולכן אין הוא יכול לממש את ברירת הביטול תוך זמן סביר מכריתת החוזה. ואכן, המלצתי התקבלה...מרחיבה את החריג שנקבע לגבי מועד ההודעה במקרה של כפיה גם אל עבר עילת העושה. בכך הושווה מעמדו של המתקשר העשוק למעמדו של המתקשר הכפוי,

ושניהם יהיו זכאים לבטל את החוזה בתוך זמן סביר לאחר שנודע להם כי פסקה עילת הביטול. עם זאת, עוד בטרם ההרחבה הראתה הפסיקה התחשבות במצבו של העשוק אחרי כריתת החוזה כדי לקבוע מהו הזמן הסביר לפי הנסיבות. נקבע כי בעושק נמשך, כשהצד העשוק אינו נהנה בינתיים מביצוע החוזה, גם זמן ממושך למדי ייחשב סביר לצורך הודעת הביטול" (ראה: שלו, דיני חוזים, שם, בעמ' 367).

105. אומרת פרופ' ג. שלו, כי ההיגיון העומד מאחורי הדרישה לביטול תוך זמן סביר, כי לאור הפגם, עומדת לנפגע זכות ביטול. בידי הנפגע הברירה אם להשתמש בזכות זו אם לאו. הנפגע יכול לוותר על זכותו, בין במפורש ובין מכללא. על-מנת לאזן זכות זו אל מול זכותו של הצד שכנגד לידע היכן הדברים עומדים, הוקצב זמן הביטול לזמן סביר, ולאחר זמן זה נראה את הצד הנפגע כמוותר על זכותו לביטול.

את הזמן יש להתחיל ולמדוד מהרגע שבו נודע לצד הנפגע על קיומה של עילת הביטול. ודוק, הכוונה היא לידיעה בפועל, ואין די בידיעה קונסטרוקטיבית (ראה: שלו, שם בעמ' 365-366).

106. מבחן הסבירות הינו מבחן אובייקטיבי הנבחן על פי הנסיבות הקונקרטיות המונחות לפני בית המשפט (ראה: ע"א 395/83 שלום נ' יכין חק"ל חברה חקלאית בע"מ, לט (2) 737 (פמ"מ – 15/7/1985)). על בית המשפט לבחון את הנסיבות המיוחדות של הצדדים, בין היתר את הנסיבות הבאות: טיב העסקה, מהות החוזה, סוג הפגם בכריתה, תנאי המקום והזמן, הזמן שחלף מאז נכרת החוזה, הזמן שנדרש לקיום החוזה, התנהגות הצדדים, נסיבותיהם המיוחדות של הצדדים ושינוי מצב על ידי הצד השני. (ראה: ע"א 10/81 כהן ושות' חברה קבלנית לבנין בע"מ נ' גדע, לז (4) 635 (פמ"מ – 28/11/1983)).

107. הפסיקה מורה כי עצם הגשת תביעה מייתרת את הצורך במשלוח הודעת ביטול שכן הן שוות ערך (ע"א 131/89 דרזון נ' דרזון, מג(4) 610 (פמ"מ – 10/12/1989)). קבלת טענת שיהוי תלויה כמובן בנסיבות הספציפיות של המקרה (וראה: בג"צ 1898/06 משרד הפנים נ' בית הדין הארצי לעבודה – י-ם (פמ"מ – 24/3/2008)), והיא שוקלת בעיקר שיקולי הגינות (וראה: עת"מ (נצ') 4935-06-13 שטרית נ' עיריית טבריה (פמ"מ – 14/7/2014)).

108. וכך הוספתי וכתבתי ב"תה"ס 963-07-13:

160. אסיים את דיוני בשאלת השיהוי באמירה ולפיה הדוקטרינה כולה שעונה על בדיקת ההגינות לאמור, האם צודק והגון לקבל את הטענות (וראה: תמ"ש (ת"א) 45953-08-16 פ.פ. נ' ד.ס. (פמ"מ – 24/1/2017).

161. לטעמי התשובה היא בלאו רבתי, שכן חוסר ההגינות כלפי התובעת ברור לכל, ואילו הנתבע לא שינה מצבו לרעה במאומה עקב אותו שיהוי כביכול.
162. כידוע לכל, שיהוי אינו אלא שיהוי בנסיבות העניין. במקרים מסוימים שיהוי בן חודשים ייתפס כבלתי סביר, באחרים שיהוי גדול יותר ייתפס כסביר (וראה: בג"צ 3421/05 אנדראוס נ' שר האוצר [פורסם בנבו] {פמ"מ – 18/6/2009}).
163. הבה נתהה איפה על מושגי השיהוי וההתיישנות ומה שביניהם, שכן כבר אמרנו בעבר כי שיהוי אינו אלא ביטוי של התיישנות מהותית דה פקטו, בעוד "התיישנות" אינה אלא תחום גדור טכני, מעבר לו אין לתבוע.
164. שני המושגים הם למעשה חלק מפניו של עקרון סופיות הדיון.
165. אביא מעט מדברי, אגב תמ"ש (ת"א) 10246-12-09 ד.ל.נ' נ.ב. {פמ"מ – 6/2/2013}, וכך כתבתי שם בנסותי להסביר את הממשק שבין התיישנות לשיהוי:
- "ככלל, יעדיף בית המשפט, שסכסוכים בין בעלי הדין יוכרעו לגופו של עניין ולא יסתיימו בפתרון דיוני פורמליסטי (ע"א 693/83 שמש נ' רשם המקרקעין ואח', פ"ד מ(2)).
166. כאמור, נפסק כי השימוש בדוקטרינה של שיהוי לצורך דחיית תובענה ייעשה רק במקרים חריגים מטעמים של צדק והגינות כלפי הנתבע, שיקולים שבאינטרס הציבור ודאג לקיום הליך שיפוטני תקין (ראה: ע"א 6805/99 תלמוד תורה הכללי והישיבה הגדולה עץ חיים בירושלים נ' הוועדה המקומית לתכנון ולבנייה, ירושלים, פ"ד נ"ז(5) 433 {פמ"מ – 2/7/2003}). עפ"י הפסיקה, חלוק הזמן כשלעצמו, אין בו די כדי להביא לקבלת טענת השיהוי ויש צורך ב"דבר מה נוסף" (ע"א 410/87 עזבון המנוחה רבקה ליברמן נ' לאה יונגר, פ"ד מ"ה(3) 749, 756 {פמ"מ – 18/3/1991}). על הנתבע להוכיח שהיה בשיהוי משום מצג כי התובע ויתר על זכויותיו ובשל כך הוא שינה את מצבו לרעה במשך הזמן. יש הגורסים כי נדרש תנאי שלישי שלפיו השיהוי נגרם בחוסר תום לב (רע"א 5793/05 אגודת בית הכנסת הגדול "שונה הלכות" נ' עיריית נתניה (לא פורסם) [פורסם בנבו] (פמ"מ). להבדיל מהסדר ההתיישנות, הרי שבנושא השיהוי מסור לבית המשפט שיקול דעת רחב לגבי נפקות השיהוי בנסיבות המקרה הספציפי שלפניו. במסגרת

זו ישקול בית המשפט, על דרך האיזון, את האינטרסים ההדדיים של בעלי הדין ואת מאזן הנזקים ביניהם, תוך התחשבות במהות התביעה ובסעד המבוקש במסגרתה. נטל ההוכחה להתקיימותם של התנאים מוטל על הטוען לכך, היינו, על הטוען לשיהוי (ע"א 2950/07 יונס מוחמד סולימאן נ' מדינת ישראל – מינהל מקרקעי ישראל [פורסם בנבו] {פמ"מ – 26/10/2009}).

167. ומכאן אמור שאנו רגילים לומר כי טענת השיהוי, כחי הנושא עצמו, תשמש לדחיית תובענה רק במקרים חריגים ומטעמים של צדק והגינות, כמו גם שיקולים שבאינטרס הציבור ודאגה להליך שיפוטי תקין.

109. דין טענת השיהוי של הנתבע - להידחות.

האם עצם האישור בבית המשפט מהווה מגן לנתבע

110. התשובה היא כמובן שלא (וראה "עניין 1242/04" על האסמכתאות, שם), שהרי יש וצריך להיות גבול להיקף בדיקת בית המשפט וזה האחרון אף חב וצריך להסתפק בבירור שלושה קריטריונים:

א. חתימה מרצון חופשי.

ב. הבנת תוכן.

ג. הבנת משמעות תוכן ההסכם.

משכשלו כאן שני הקריטריונים האחרונים, הפך הקריטריון הראשון למצג שווא, שהרי כיצד יכול אדם לרצות ברצון חופשי את הבלתי ברור לו.

169. המעיין בע"א (ת"א) 1242/04 פלוני נ' פלונית (פמ"מ – 23/5/2005), ימצא עצמו מהלך בעקבות כבוד השופט י. שנלר, ואומר כי תובענה לביטול הסכם בראיית הליך אישורו, דומה במקצת לסיכוי לתקיפת אישור צוואה.

170. בשני המקרים אין הגורם המאשר צפוי בשאלותיו שמטרתן אימות חופש הרצון, לחדור למניעי הצדדים, לנבכי נפשם או להערכת האיזון וההיגיון שבציווי.

171. ואולם, אם דומה אישור הסכם לצוואה (ואת שניהם על-פי דין מותר לנסות ולבטל), אזי בדיקת רכיב ההגינות וההשפעה ההוגנת הינה רכיב מרכזי.

172. הסכם הלוקה בחוסר איזון קיצוני משול גם להסכם מתנה ואכן, דוקטרינת ההשפעה הבלתי הוגנת חדרה ומיושמת אף בדיני המתנה (וראה: ע"א 2041/05 מחקשוילי נ' מיכששוילי {פמ"מ – 19/11/2007}).

173. ואם נביט בהסכם גם בראי דיני המתנה, בבחינת מתנה שהושלמה או הניתנת לביטול, נחיל על האמור בפנינו גם את דוקטרינת זעקת ההגינות.

174. לכל ברור, כי החזקה ולפיה ידע התובע על מה חותם הוא (וראה: תמ"ש (ת"א) 32058-09-12 פלונית נ' פלוני {פמ"מ – 26/4/2014}), וכי אדם משכיל נכנס בגדר החזקה שבעתיים (וראה: עמ"ש (ת"א) 1015/08 פלוני נ' פלונית {פמ"מ – 26/5/2013}) חלה בכאן, אלא שאין מדובר בחזקה אוטומטית, שכן העדר עורך דין בקיא, מפחית מתוקף החזקה (וראה: עמ"ש (ת"א) 46612-10-12 פלונית נ' פלוני {פמ"מ – 2/2/2014}).

175. כאמור, בית-המשפט אשר אישר את ההסכם מחזיק בסמכות ובאפשרות לבטלו (וראה: בג"צ (י-ם) 6103/93 לוי נ' בית הדין הרבני הגדול בירושלים, מח(4) 591 {פמ"מ – 4/9/1994} וכן בג"צ 8578/01 חליוה נ' חליוה, נו(5) 634 {פמ"מ – 25/7/2002}).

176. למעשה, עיסוקנו לעיל בהשוואה בין הסכם לא מאוזן (סתם) להסכם קיצוני ודקוני זה ההסכם שבכאן. יאמר כי בנסיבות קיצון של נתבע שאינו צעיר בלשון המעטה, הנותר למעשה עם מחוייבות בלבד, יכול וההסכם יבוטל מטעמים שבתקנת הציבור ואגב קביעת מדיניות משפטית ראויה, הנמנעת מאישור הסכמים דרקוניים.

177. לבל ייאמר חלילה כי פסק-דין זה מהלך לו בדרך חדשה, אזמין את הקורא להלך בנתיבי תמ"ש (ת"א) 51940/98 פלונית נ' אלמוני (פמ"מ – 4/8/2002), שם קבע כבוד השופט ש. שוחט כי עקרון סופיות החוזה מוגמש, עת יש צורך בהגנה על צד חלש כלכלית (ואני מוסיף: שהוחלש).

178. הרי ברור כי התובעת ידעה על מה חתמה ואולם, עדיין זכאית היא לביטול ההסכם בשל פגם שנפל בגמירות הדעת (ראה: ע"מ (ת"א) 1277/07 פלונית נ' פלוני {פמ"מ – 18/8/2009} וכן בעניין למעשה, נוצרת התערבות של החוק ביחסים החוזיים, מטעמים של צדק ומוסר חברתי.

179. למעשה, אין זו הפעם הראשונה בה פוגשים אנו גישה שכזו, שכן המשפט מוכן אפילו לסרב לאפשר ביצוע חוזה כאשר ביצעו מתבצע בצורה דווקנית כדי חוסר צדק (וראה: ע"א (ת"א) 1473/06 דורון נ' פלסטו {פמ"מ – 21/5/2007}).

180. דיברנו קודם ב"זעקת ההגינות" (וראה: ע"א 986/93 קלמר נ' גיא, נ(1) 185 {פמ"מ – 12/6/1996}). במילים אחרות, עושק יכול על נקלה להכיל גם חוזה קיצוני ומן המשפט מצופה להחזיר את האיזון בין העושק לנעשק (ראה בעניין סאסי, לעיל).

181. בע"מ (ת"א) 1277/07 הרי חל מקרה דומה לזה שבכאן, בו לאחר שנות נישואין רבות הועבר כל הרכוש לצד אחד וההסכם בוטל.

פסיקת הוצאות, הכיצד?

111. ההלכה המנחה היא עדיין החלטת כבוד הרשם כתוארו דאז (רשם בית המשפט העליון, כבוד השופט י. מרזל) בבג"צ 891/05 תנובה מרכז שיתופי לשיווק תוצרת חקלאית בישראל בע"מ נ' הרשות המוסכמת למתן רישיונות יבוא – משרד התעשייה, המסחר {פמ"מ – 30/6/2005}).

112. קריטריונים לפסיקת הוצאות הם, בדרך כלל ובין השאר, הדרך בה ניהל בעל הדין את ההליך, משך ההליך, מיצוי ההליך, שווי ההליך וכו'.

113. אין עורר כי בכאן הפך הנתבע והאפוטרופוס עליו כלי בידי אם הנתבע.

114. אין עורר כי ההליך מוצה עד תום ואף ראיות נשמעו בו.

115. בראי הליך הה"ט אותו ציינתי קודם לכן דומה כי ברור שהנתבע, או יותר נכון הפועלים בשמו, נהגו חוסר תום לב לא רק לעניין ההסכם וכריתתו, אלא גם אגב ההליכים.

116. הדין קובע כי עתים מוגדל סך ההוצאות ונפסק על הרף הגבוה, זאת כאקט המבטא יחסו של בית המשפט להתנהגות מי מבעלי הדין (וראה: רע"א 5919/04 בכר נ' המברשת רוחמה אגודה שיתופית חקלאית בע"מ {פמ"מ – 29/1/2015}), וכן ראה בנוסף הדוקטרינה העוסקת בהוצאות מוגברות (ראה: תמ"ש (ת"א) 24590-04-12 י. נ' י. ואח' {פמ"מ – 15/9/2014}).

117. אם תביט על התובענה בין כשווי עמלה של התובעת ובין שווי מחצית הדירה, תמצא כי שווי התובענה יעלה בקלות על סך 1,000,000 ₪.

סוף דבר

118. התובענה מתקבלת וההסכם נשוא התובענה, כמו גם פסק הדין אשר אישרו, בטלים.

119. הנתבע יישא בהוצאות התובעת בסך 80,000 ₪.

120. ניתן היתר לפרסם פסק דין זה, ללא כל פרט מזהה אודות הצדדים.

121. המזכירות תסגור התיק.

ניתן היום, כ"ה תשרי תש"פ, 24 אוקטובר 2019, בהעדר הצדדים.

ארז שני, שופט